

Portrészletek az orosz irodalomból

4. Jozsif Brodskij

1987-es Nobel-díjában – és nálunk is – alig írták le a nevét; Szolzsenyicint legalább rendszeresen gyalázták, Brodskijról igyekeztek megfeledkezni. Ugyanakkor versei gépirásos szamizdatokban terjedtek, külföldön kiadott könyveit hazalopták, kézzől kézre adták – minden valamirevaló irodalmár tudta, hogy ő a korszak egyik legjelentősebb orosz költője, sokak szerint a legnagyobb. A Nobel-díj odaítélése idején már tizenöt éves kényszerű emigrációban élt.

Már a pályakezdet is rendhagyó volt. A leningrádi fiatalember iskolai tanulmányait sem fejezte be, hogy minden idejét a költészetnek szentelhesse. Barátai szereztek számára műfordítói megbízásokat – ezekből tengődött, mert verseit csak elvéve közzétek. 1964-ben – 24 évesen – „tunyejadsztvo”, azaz közvesztélyes munkakerülés címén perbe fogták és öt év száműzetésre ítélték. Hiába léptek fel az érdekében tekintélyes írók, költők, köztük Anna Ahmatova is, a bíróság még a fordítói munkában is terhelő körülményt látott – Brodskij akkor még nem tudott nyelveket, baráti nyersfordítások alapján dolgozott, azaz a szovjet törvények szerint „idegen munkát zsákmányolt ki”. Tizennyolc hónapot töltött egy nyomorúságos északi faluban. A mentőakció végül sikerrel járt, de a költő neve többé nem került le a feketelistáról – közlésekről, könyvről nem is álmodhatott. A szamizdatos szerzők között viszont előkelő helyet foglalt el – kötetnyi versét adták a kezembe nekem is, amikor 70–71-ben Leningrádban tanultam. Márpedig az a költő, akivel egy egyszerű magyar diákot is meg kell ismertetni, nagyon fontos lehet a híveinek! Először Post aetatem nostram című hosszú versciklusát olvastam – a versek a bizánci birodalomról szóltak, de nyilvánvaló volt, hogy Bizáncban a Szovjetuniót kell érteni. A nagyszerű verssel való találkozást 17 évvel később, már Brodskij fordítva, versben is megírtam – majdnem két évtizedig parázslott bennem az élmény. Ha erőltetem, talán össze is hoznak Brodskijjal, de ehhez túl félszeg voltam, meg már akkor is sejtettem, hogy nagy és „nagy” költőket jobb a verseikből megismerni, a személyes találkozások gyakran

kiábrándító. (Viktor Szosznoza esetében ez „be is jött”.) Amikor 74-ben ismét Leningrádban jártam, Brodskij már Amerikában élt – 72 őszén egyszerűen kiutasították, bár kézzel-lábbal kapálózott ellene. (Ugyanez történt Szolzsenyicinnel is.)

Jozsif Brodskij – talán zsidó származásából eredő „öröklött” kozmopolitizmusának köszönhetően – gyorsan magára talált Nyugaton; igaz, még nagyon fiatal volt – 32 éves korában kellett elhagynia szülőföldjét –; a végre és gyors egymásutánban megjelenő kötetek (oroszul és angol fordításban) is erős ösztönzést jelentettek számára – nem érte el az „emigrációs betegség”, külföldön is jelentős műveket alkotott. Ezért a Nobel-díj sem csak a száműzöttnak szólt, ellenkezőleg: Brodskij az emigrációs tapasztalatok elérték igazán nagy költővé. Lírai hangvételét az irónia uralja: szülőhazája furcsa, elesett figuráiról szeretetteljes, Amerikáról távolságtartó, népe zsarnokairól megvető iróniával ír – bennünket, magyarokat egy kicsit Petri Györgyre emlékeztet, azzal a nem csekély különbséggel, hogy Brodskij formaművész, az orosz verselés megújítója, Weöres Sándor-i érdemei is vannak, míg Petri ezen a területen nem jeleskedik... Voltaképpen borzasztó undok ember lehet ez a Brodskij, intellektuális fölénye erős fölényérzettel társul – ez a versekből is kitetszik –, ugyanakkor megejtően kedves és elesett is tud lenni, amikor egy-egy régi asszonyról és a legnagyobb, reménytelen szerelemről: Orszországról vall. Egy vallomással én is tartozom: amíg fordítottam (kb. ezer sort – a magyar Brodskij-kötet kétharmadát), teljesen a hatása alá kerültem, még ha ez a fordítások színvonalán nem is érződik szükségszerűen. Ironikus világfőlé-emelkedettségét csodálok és irigylem, bár nem érzem adekvát kelet-közép-európai magatartásnak. Brodskij „otthon” írott verseit elég megkarcolni, kiserken belőlük a vér – az Amerikában írottak olyanok, mint a jégcsapok; megfogod őket, és megdermed a kezed, mire megolvadnak...

(Fordításaimat az Európa Könyvkiadó 1988-as, Post aetatem nostram című kötetéből válogattam.)

BAKA ISTVÁN

JOSZIF BRODSZKIJ VERSEI

Egy zsarnokra

E kávéházba járt: itt görnyedett,
civilben még – kopott posztókabátban.
Később a jámbor törzsvendégeket
lecsukta mind, a világkultúrával
így végzett, bosszút állt (nem rajtuk ám,
csak az Időn), mert nem volt rangja, pénze,
umatkozott, s a huszonegyes évben
csatákat veszített egymás után.

Nem élte túl a bosszú az Időt.
Most zene harsog, tréfákon derülnek
az emberek nyüzsgöve. Am előbb
körülsandítanak, mikor leülnek.
Körül matt műanyag, nikkel, vakít;
brómnátriumszagú a sütemény is.
Záróra tájt, színházból jöve, mégis
– inkognitóban bár – őt látjuk itt.
Felpattan mind, amikor ő belép.
Ki kötelességből, ki az örömtől.
De ő egy csuklómozdulattal rögtön
leinti őket: ennyi épp elég.
Kávét issza – jobb, mint hajdanán,
elterpeszkedve perect ropogtat,
oly finomat, hogy dicsérik talán
ők is, ha feltámadnának, a holtak.

Dido és Aeneas

A nagy ember az ablaknál merengett,
s a nőnek egy világ határa volt
a férfi széles görög tunikája,
melynek redőzete az elcsitult
tengert idézte.

Az ablak előtt
állt Aeneas, s tekintete oly távol
volt már e várostól, hogy ajkai
bezárultak, mint kagyló héja, melyben
moraj lakik, s a serleg horizontja
is moccanatlan volt.

Dido szerelme

hálacska volt csak – képes volna tán
hajója tajtékzó nyomát követni
a karcúsú test, s szilaj hullámokat
hasítva utolérhetné – de ő
képeletében már a partra lépett.
S a tenger könnytengerré változott.
De, köztudott, a kétségbeesés
pillanatában támad fel gyakorta
a kedvező szél... Így hát a nagy ember
elhagyta Karthágót.

Dido csak állt

a máglyánál, melyet a katonái
gyújtottak meg a városfal tövében,
és nézte, hogy a tűzben délibábként
remegve, füst és lángok közt, hogyan
dől össze, hull szét hangtalan Karthágó
sok évvel Cato jóslata előtt.

A fenevad helyett

A fenevad helyett ketrecbe engem zártak,
a barakkfalra ráégettem szöggel, mennyit kaptam,
rületteztem a tengerparti nyárban,
ebédeltem az ördög tudja, kivel, frakkban.
Gleccserről a világ felét szemügyre vettem,
háromszor elmerültem, szétcincáltak kétszer.
Elhagytam az országot, ahol születtem.
Városnyi ismerős feledte el, hogy éltem.
Kószáltam sztyeppen, mely a hunokra emlékezik tán,
azt hordtam ott, mi most van épp divatban,
vetettem rozst, kátránypapírral fedtem be a pajtát,
és bor helyett csak száraz vizet ittam.
Az örök sötét pupillái álmaimba visszajárnak,
héját is meggrágtam a száműzetés kenyerének,
torkom minden hangot kiadhatott, mi nem kiáltás;
suttonni kezdtem hát. Most vagyok negyvenéves.
Mit mondhatok az életről? Hogy hosszúnak találtam.
Amivel szolidáris vagyok, az a bánat.
De míg agyaggal nem tömik tele a számat,
ajkaim másra nem nyitom, csak a köszönet szavára.

Baka István fordításai

A közönség magasztalása

Jómagam bőven több, mint félszázszor olvastam föl irodalmi esteken, s eme alkalmak révén olyan tapasztalatoknak lettem birtokosa, melyeket mindenképpen közzé kell tennem. Felolvastam Budapesten, Tatán, Marosvásárhelyen, Bécsben, Békéscsabán, Hódmezővásárhelyen, Debrecenben, Pécsen, de olyan közönséggel, mint a szegedi, sehol a világon nem találkoztam.

A szegedi irodalombarát közönség a leginspiratívabb, és a legkitartóbb. Türelme és kitartása csodálatra méltó. A szegedi közönség értelmes, fölkészült, szeretettel érkezik, és egész egyszerűen szép. Teli van izonyatosan jó nővel, egészen hamvasakkal éppúgy, mint érett szépségekkel, a kellemes arcú, frissen borotvált fiúkról nem is beszélve. Mondom ezt akkor is, ha felolvasó estjeim legszebb tüneménye egy debreceni bölcsészlány volt. Ennek a lánynak, ott a második sorban egész este úgy ragyogott az arca, mintha tizenöt éves koráig csak hajnali rózsakertet látott volna. Bevallom, utánajártam a dolognak, s debreceni barátaitól meg is tudtam, hogy a lány filozófia szakos, és egy csúnya béka, jellegtelen kis semmi, pattanásos nőcske volt, mígnem olvasta Leninnek az empiriocriticismusról írott alapvető munkáját, s mikor az utolsó oldalon behajította az aranysegélyes, piros fedelű könyvet, a könyvtáros fiúk csak ámultak-bámultak. Ott tündökölt előttük egy gyönyörű nő. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy a kommunizmus alatt valahogy több volt a szép ember Magyarországon. Talán mert nem akartak annyian, és olyan erőszakosan szépek lenni. Ugyanakkor meg a szépség az ellenállás egyfajta formája is volt. Jól emlékszem például az egyetemi könyvtárban végzett vizsgálataimra. Feuerbach, Marx, vagy Lukács György mondatait olvasva, ha nem is ilyen csodaszépen, de a szegedi bölcsészlányok is megszépültek.

De térjünk vissza a szegedi közönséghez. Mármost ennek a közönségnek nincsen dúsgazdag báró Podmaniczky Annája, hogy gyertyafényben, szarvas- és vaddisznósültekkel, ananásztortákkal és keleti gyümölcsökkel megrakott asztalok előtt bókoljon az irodalomnak. Ez a közönség legfőljebb kávéházban, netán unalmas akadémiai teremben, uram boesá' szemnáriumi előadók összefirkált padjai között üldögél és egyáltalán nem juthat róla eszünkbe Phalarisz, a szicíliai zsarnok. Ennek a gonosz királynak az volt a szórakozása, hogy hatalmas, belül üregeg ércbikájába rabszolgákat záratott, majd a bika alatt tüzet gyújtatott. Azok a szerencsétlenek bent egy idő után üvöltöttek a borzalmas kínoktól, ám a halálordítások kint gyönyörűséges dalnak hangzottak. Erre mondta a dán filozófus, Kierkegaard, hogy így van a költő is, ami bent pokoli, az bizony kint gyönyörűséges, és egy kicsit minden közönség a gonosz Phalarisz leszármazottja. De, mondok, nem a szegedi!

Akad továbbá néhány figyelemre méltó törvényszerűsége a szegedi közönségnek. Például, hogy az egészen fiatal lányok szeretik leginkább a kötött formákat. A finoman lüktető jambusoktól, valamint a sodró lendületű hexameterektől oly izgalomba jönnek, hogy gyakran az életüket kell felteni. Közismert az az eset, amikor egy tizenhat éves gimnazista kislány egy szonett hallatán elájult, s az éppen szavaló költő elé zuhant. A lányka sápadt, halovány arca, meg-megremegő mellkasa nyilvánvalóvá tette, hogy csakis a szájon át lélegeztetés gyakorlatával lehet élni, amit a költő, versét félre dobva, azon nyomban meg is tett. Így vált az életmentés egy szegedi irodalmi est eseményévé. Országos lapok is írtak róla. Am az már bizonyára csak a valóság költői kiszínezése, hogy az a bizonyos szonett magáról a csókról szólt, melybe, írta a költő, akár bele is halhat az ember.

Elmondanék még egy történetet, habár ez is közismert. Egy Szegedről elszármazott, fővárosi költő olvasta föl versét, s bár jó előadó, kellemes orgánumú ember volt, egy idő után dadogni, akadózni kezdett, s végül nem is tudta folytatni az olvasást. Mindezért az a gyönyörű, a tétéká első évfolyamába járó lány volt a felelős, aki a második sorban olyan erővel, olyan átható tekintettel figyelte a költőt, hogy az ettől egészen megszaporodott. Suttozva kérte a lányt, hogy fordítsa el a tekintetét, vagy hunyja le a szemét, mert különben nem tudja folytatni. Természetesen ezek is kötött formában írott versek voltak. Anapestusok, ha jól emlékszem. Azest után azonban a tétékás leány nyomtalanul eltűnt. A költő hiába bolyongott utána a füledt szegedi éjszakában, még a Hági cigányzenekara se tudta megvizsgálni.

A húsz és harminc év közötti fiatalemberek szeretik a pamfleteket, a furfangos, gúnyos, kontemplatív, netán csipkelődő kisseszéket, az irodalmi kiáltványt, a rövid s többnyire felfoghatatlan tanulmányt, és a verseket általában. Igen, azt kell mondani, a költészet „mindenevő” ők. Ezek a fiatalemberek egy-egy sikerültebb szöveg hallatán hajlamosak a megrendülésre, ezért arcukon az érzelmek hallatlan gazdagsága hullámoz, bár ők ennek nincsenek tudatában. Az igazsághoz tartozik még, hogy otthon csaknem valamennyien írnak. De csak este, mert a fény zavarja a fiatal érzelmeket. A húsz körüliek inkább verseket, a harminchoz közeledek már novellákat írnak. Barátok olvasták őket, s egy-két távoli, kérlelhetetlen lapszerkesztő.

A harminc feletti hölgyek általában színes, csillogó sálát viselnek és különösképpen vonzódnak a hosszú, szabad versekhez, valamint, hogy a képlet bonyolultabb legyen, a csattanós végű, rövid novellákhoz. Azt hiszem, ők a legtúrelmesebbek az experimentális szövegekhez és például a hangköltészetet imádják. Vizualisabban a legérzékenyebbek réteg.

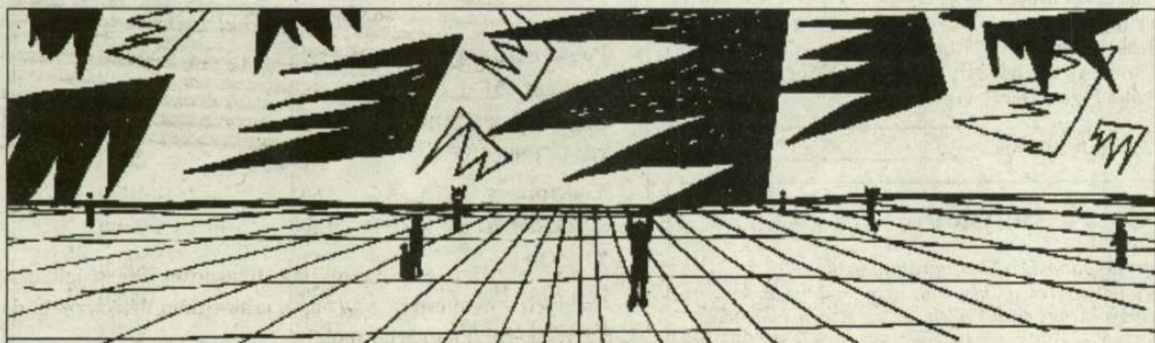
A meglelt, nő, családós férfiak leginkább a gondolati költészet s az esszé hívei. Irodalmi berkekben köztudott, hogy ők szeretnek leginkább regényrészletet meghallgatni, s ha az eset konferáló ilyesmi tárgy felolvasást jelent be, izgatottan feszkelődni kezdenek, tenyerüket összedörzsölik, s fölhangynak a fiatalabb leányok óvatos, habár nyilvánvaló szemlézésével. Kritikusak, az eseteket általában értelmezik, s nagyobb összefüggések láncolatába illesztik.

Azok a szegedi irodalombarát hölgyek, akik negyven fölöttiek, kultúrtörténeti esszét, szerelmes tárgyú elbeszélést hallanak leginkább. Ezek a hölgyek valósággal kivirulnak, ha például klasszikus görög témájú történet hangzik a szövegről. Ugyanakkor az is köztudott, hogy közülük kerülnek ki a posztmodern legelszántabb hívei. Még akkor is, ha tagadják. Ezek a hölgyek kishitűek, és általában nem hiszik el magukról, hogy szépek, pedig ha valaki tükröt tartana eléjük felolvasás közben, hát nem hinnének a szemüknek. Mint az ősi rózsák!

Be kell vallani, egyetlen réteg hiányzik a szegedi irodalmi estekről, mégpedig az idős hölgyek, a klasszikus matrónák bölcs, tapasztalt rétege. Föl nem foghatom, ők, a Majmonkák miért hiányoznak. Meri drága férjeik, az idős urak rendre fölűnnek a hallgatóság soraiban. Kivételes, utánozhatatlan képességgel bírnak ezek az öregurak. Szép fehér fejük már a műsorismertetés alatt lebukik, tekintetük elhomályosul, s szolid, intim horkolással kísérik végig az estet, hogy aztán otthon, vagy másnap az egyetemi könyvtárban mindent pontosan elmondjanak, idézzenek, és mértéktartó, megfontolásra igencsak érdemes véleményt alkossanak.

Nos, hát ennyit a szegedi közönségről. Ugyanakkor még egy valamit be kell vallanom. Az a kislány, aki egy szonett hallatán a költő lábai elé zuhant, egy szegedi amatőr színházi társulatban játszott. Nézzünk szembe a tényekkel. Elképzelhető, hogy csak színészkedett?

DARVASI LÁSZLÓ

GÖBLYÖS RÓBERT RAJZA